

LA NECRÒPOLIS PALEOCRISTIANA DE *IESSO* (GUISSONA, LA SEGARRA)

JOAQUIM PERA i ISERN*

El motiu de la present comunicació és el de donar a conèixer l'existència a Guissona (Segarra) d'una necròpolis d'època baix imperial, situada dins el recinte urbanitzat de la ciutat romana de *Iesso*; en aquesta necròpolis tenim alguns indicis que permeten relacionar-la amb l'existència d'una primitiva comunitat cristiana a la ciutat¹.

El coneixement que tenim de la necròpolis és a hores d'ara molt parcial i primerenc, car la necròpolis és coneguda tan sols a partir de sondejos, fets per aficionats locals i una intervenció molt puntual de la Universitat de Barcelona², que van portar-se a terme a final dels anys 70. Val a dir que l'excavació d'aquesta necròpolis comporta molts problemes, sobretot pel fet de trobar-se dins del nucli urbà de Guissona, per la qual cosa les cases modernes impossibiliten fer-hi excavacions massa extenses. La zona cementirial a la qual ens referirem s'estén per sota l'església de Sta. Maria de Guissona i l'entorn immediat; concretament, s'han localitzat restes al darrere de la capella de la Verge del Claustre i sota les primeres cases del carrer de Sta. Margarida (sobretot és sota del restaurant Cal Mines on hi ha les restes conegudes de la necròpolis que presenten un més bon estat de conservació).

*.- Universitat Autònoma de Barcelona.

¹.- Aquest treball ha estat realitzat amb l'ajuda proporcionada pel projecte de recerca del Ministeri de Cultura DGICYT PB92-1061.

².- D'aquesta intervenció, portada a terme durant les obres de Cal Mines, hem pogut localitzar i revisar alguns materials ordenats per estrats. No ha estat possible, però, localitzar els diaris d'excavació.

Es tracta d'una necròpolis d'inhumació que presenta diversos tipus d'enterrament: sarcòfags de pedra, sepulcres de *tegulae* a doble vertent i caixes de pedra amb les modalitats de lloses i maçoneria. Els sondejos efectuats, que encara resten visibles en part, van comportar la desaparició de les referències estratigràfiques immediates a les tombes, però sortosament van quedar petites zones i racons sense tocar, llocs que, en un futur, quan s'excavin, podran servir per a la interpretació de la necròpolis i alhora han de permetre veure l'evolució urbanística d'aquest sector de la ciutat de *Iesso*.

DESCRIPCIÓ DE LES RESTES

Descriurem per separat els tres sectors coneguts fins ara, ja que, tot i formar part de la mateixa necròpolis, van resultar afectats (tallats i compartimentats) per les construccions medievals i modernes de la zona. D'altra banda, també convé separar-los, ja que van ser excavats en moments diferents.

Sector CAL MINES 1

Situat en una dependència semisubterrània del pati del restaurant Cal Mines, utilitzada com a magatzem. Aquest va ser el primer sector conegut de la necròpolis. Va ser excavat per la Universitat de Barcelona l'any 1977. Actualment és visitable. En aquest sector són visibles quatre estructures d'enterrament amb la inhumació de 5 individus comptabilitzats.

T-1. Sepultura en sarcòfag de pedra del país; restes de la tapadora feta amb un bloc de la mateixa pedra, tallat a doble vertent. Dos individus adults sobreposats. Orientació dels esquelets, W-E. Estat de conservació molt deficient per l'acció dels fongs en els darrers anys.

T-2. Sepultura en caixa de maçoneria; possiblement coberta amb teula. Un individu adult en posició supina. Orientació de l'esquelet, W-E. Estat de conservació molt deficient per l'acció dels fongs.

T-3. Sepultura en caixa de lloses de pedra. Un individu jove en posició supina, d'una edat entre els 2 i els 3 anys. Orientació de l'esquelet, W-E. Estat de conservació molt deficient per l'acció dels fongs.

T-4. Sepultura segurament feta en una fossa simple, sense caixa d'obra. Individu infantil o noutat. Orientació de l'esquelet, E-W (orientació contrària a la de la resta d'enterraments d'aquest sector).

Altres materials destacables trobats dins aquest sector són les restes de dues tapadores de sarcòfag, tallades en pedra a doble vertent, i una gran quantitat de fragments de *tegulae* pertanyents segurament a altres tombes desmuntades, segons referència oral del propietari.

Sector CAL MINES 2

Situat en una dependència semisubterrània veïna a l'anterior que s'estén per sota el menjador del restaurant Cal Mines. Accedir-hi resulta molt difícil i per aquest motiu no és visitable.

T-5. Sepultura en sarcòfag de pedra del país i forma lleugerament trapezoïdal; presenta una coberta a base de blocs de pedra regulars. S'hi localitza un individu, però resta en part per excavar l'interior. Orientació del sarcòfag, W-E. La seva ubicació creiem que pot relacionar-se amb el subsòl d'un edifici columnat, de difícil interpretació per ara.

T-6. Sepultura en sarcòfag de pedra del país; conserva part de la coberta: un bloc de pedra tallat a doble vertent; el sarcòfag apareix adossat a la paret que fa de mitgera amb l'església de Sta. Maria, on s'estén la resta de la necròpolis. Hi ha un individu adult, com a mínim. Orientació del sarcòfag, W-E.

T-7. Sepultura en sarcòfag de pedra del país; ubicat a l'emplaçament original, l'interior apareix buit. Sobre seu, s'hi recolza un fonament de formigó de la casa moderna, el qual omple mig sarcòfag; per una gentilesa del constructor, és visible tota la seva longitud. Orientació del sarcòfag, W-E.

Cal indicar, en aquest sector de la necròpolis, l'existència de diverses parets d'època romana que són per ara de difícil interpretació, però que en alguns casos pensem que podrien pertànyer a estructures constructives relacionades amb la mateixa necròpolis. Sobretot, destaquen les restes d'un edifici amb grans columnes, una de les quals es conserva encara *in situ*: el basament i primera part del fust, amb dos tambors caiguts al seu costat; aquesta estructura sembla que està relacionada amb la sepultura T-5.

Entre els materials arqueològics exhumats trobem restes de *tegulae*, fragments de tapadores de sarcòfag de pedra, plaques de marbre. Destaquen

sobretot per la seva sumptuositat 2 fragments d'un mateix sarcòfag de tipus estrigil·lat, trobats en el transcurs de les obres.

Sector ESGLÉSIA.

Situat en un pati interior de l'església parroquial de Sta. Maria de Guissona, que és al darrere de les capelles de la Verge del Claustre i Sant Plàcid. Aquest sector de la necròpolis va ser obert a final dels anys 70 per un grup d'aficionats locals; en aquesta intervenció no va portar-se a terme cap mena de documentació arqueològica de les excavacions. Quedaren a la vista, però, els resultats, i foren recollides algunes peces sumptuàries. Cal indicar també que aquella intervenció no va esgotar totalment les possibilitats d'excavació del sector, ja que van obrir-se aproximadament uns 30 metres quadrats i encara queden per excavar aproximadament uns altres 50 metres quadrats. En aquest sector, la necròpolis romana presenta alguns problemes afegits com són la sobreposició d'una necròpolis moderna (segles XVII i XVIII), corresponent als canonges de la Col·legiata de Sta. Maria, que incideix sobre la romana, i el pas d'una claveguera moderna, que afecta algunes estructures d'enterrament antigues.

T-8. Sepultura en sarcòfag de pedra del país; el sarcòfag és una peça reutilitzada: apareix escapçada i trencada d'origen la part corresponent als peus; problema que quedà resolt amb la col·locació d'una pedra que tanca-va la caixa. Tot i aparèixer actualment el sarcòfag buit, per les dimensions de llargària, inferiors a 1'5 metres, ha de tractar-se d'un enterrament infantil. Orientació del sarcòfag, W-E.

T-9. Sepultura en caixa, feta amb dues grans lloses de pedra als costats i dues de petites a la capçalera i als peus. Desconeixem el seu contingut, però per les reduïdes dimensions ha de pertànyer necessàriament a un individu infantil. Orientació, N-S, perpendicular a la resta d'enterraments.

T-10. Sepultura en caixa de pedra, construïda amb grans lloses quadrangulars d'uns 20 cm de gruix. La paret medieval de l'església, que fa de mitgera amb l'antiga Casa dels Canonges (Cal Mines), s'hi fonamenta directament a sobre, i els blocs d'aquesta paret omplen totalment l'interior de l'enterrament romà. Orientació, W-E.

T-11, T-12, T-13. Sepultures fetes de *tegulae*, disposades a doble vertent amb el vèrtex cobert per *imbrex*. Resten per excavar. Orientació, W-E.

T-14, T-15. Sepultures fetes de *tegulae*, disposades a doble vertent amb el vèrtex cobert per *imbrex*. Resten per excavar. Orientació, N-S.

T-16? Possible tomba que presenta dificultats d'identificació en resultar afectada per una claveguera moderna. Sembla una sepultura del tipus amb caixa de maçoneria i coberta d'*opus signinum*.

En aquest sector de la necròpolis són visibles dues parets construïdes amb grans carreus de pedra que estratigràficament tenen relació amb la necròpolis romana que estem descrivint; per ara resulta impossible fer una interpretació d'aquestes estructures construïdes. Entre els materials trobats en aquest sector, destaquen els fragments d'una làpida funerària amb elements iconogràfics de tipus paleocristià; fragments de mosaic policrom i dues copes de vidre presumiblement procedents de la necròpolis moderna. L'any 1992 fou extret, de la paret medieval que talla la necròpolis, un basament monumental de pedra calcària que havia estat reutilitzat com a simple bloc de pedra.

MATERIALS SUMPTUARIS

Entre els materials sumptuaris procedents d'aquesta necròpolis, volem destacar quatre peces per la seva importància i significació:

* Basament motllurat, segurament de pedestal, fet amb pedra calcària de Sta. Tecla; aquesta peça monumental estava reutilitzada en la construcció de la paret mitgera d'època medieval que talla la necròpolis entre els sectors de Cal Mines i l'església. La peça va ser extreta del seu emplaçament i actualment resta exposada dins l'antiga fornícula baptismal de l'església de Sta. Maria de Guissona. No és possible relacionar directament aquesta pedra monumental amb la necròpolis, ja que la seva presència a la zona és com a element reutilitzat.

* Làpida funerària rectangular, feta de pedra calcària amb vetes, possiblement del tipus Sta. Tecla. Les seves dimensions són: 131x49-48'5x3-2'3 cm. La part superior és decorada amb el gravat d'una composició figurada que mostra dos coloms o paons enfrontats, col·locats sobre unes petites branques de les quals pegen uns pàmpols amb raïm, enmig dels ocells hi ha una cràtera o calze de dues nanses decorat amb gallons; la iconografia d'aquesta composició pot relacionar-se clarament amb una simbologia de tipus cristià primitiu. Immediatament sota aquesta franja decorativa apareix emmarcada entre ratlles la següent inscripció:

CARTAGO QVI ESCET IN PACE

Aquesta làpida sepulcral presenta la empremta d'unes grapes que degueren servir per fixar-la. Una part de la peça presenta un cert desgast, un poliment de la superfície propi dels paviments, detall que pot servir per acostar-nos al seu emplaçament original, que per ara desconeixem en haver sortit trencada i fora del context original. El formulari i caràcters paleogràfics de la inscripció permeten proposar una datació de segle IV o començament del V d.C. (IRC, II, p. 119-120).

* Fragments de mosaic policrom, construït amb tessel·les de poc gruix; els pocs fragments recuperats permeten saber de l'existència d'un motiu decoratiu figurat que resulta impossible de determinar per l'escassetat del conjunt recuperat. Les tessel·les són de diferents materials: pedra (blanc, negre), ceràmica (marró-roig, gris) i vidre (blau, verd). Tot i no guardar una relació estructural coneguda amb cap dels enterraments, pel context de necròpolis on ha aparegut fa pensar que podria tractar-se d'una lauda sepulcral.

* Tres fragments de sarcòfag estrigil·lat. Els tres exemplars són del mateix tipus de pedra, una calcària d'escull³, coincidència que, juntament amb la de la tècnica de talla i acabat que presenten, fa pensar que poden tractar-se dels fragments d'un mateix sarcòfag. Tot i que un dels fragments va trobar-se en el transcurs de les obres d'una casa de la plaça Major, al costat de l'església i de la qual dista aproximadament 25 m.⁴, necessàriament ha de formar part del mateix conjunt que els altres dos fragments que van sortir del sector de Cal Mines⁵.

Fragment núm. 1. Correspon a un frontal de caixa de sarcòfag en què apareix una decoració estrigil·lada emmarcada per una motllura llisa, i en un dels extrems s'aprecia l'inici d'un camp decoratiu que podria correspondre al plafó central del sarcòfag. Presenta marques de calcinació.

³. - Segons es desprèn de l'anàlisi petrogràfica de làmina prima realitzada pel Dr. A. Álvarez al laboratori d'anàlisi de matèries primeres arqueològiques de la UAB.

⁴. - Aquest fragment (núm. 3 del nostre catàleg) és propietat del Sr. F. Santacreu, i va ser adquirit a uns paletes. Agraïm la seva gentilesa en haver-nos cedit el fragment per a l'estudi.

⁵. - Agraïm al Sr. Claudi Cortés les facilitats per a l'estudi dels fragments de sarcòfag de la seva propietat.

Fragment núm. 2. Correspon a un frontal de caixa de sarcòfag, de la part central, i presenta una decoració estrigil·lada i l'inici d'una decoració figurada pertanyent al plafó central que no resulta identificable.

Fragment núm. 3. Correspon a un fragment trencat en dos trossos d'un frontal de caixa de sarcòfag estrigil·lat; presenta una motllura llisa que emmarca dos dels costats. Aquest fragment té un gruix considerable (7 - 8 cm), respecte al dels altres dos fragments (4 - 5 cm.), en correspondre a la zona de la capçalera del sarcòfag.

La tipologia d'aquests sarcòfags ha estat recentment estudiada per Koch⁶, però l'exemplar que trobem a Guissona no s'ajusta a cap dels models descrits per aquest autor; també les estrigil·les resseguides per una estria central, diferent dels patrons més clàssics fan pensar en una producció regional (local ?)⁷. Les cronologies generals per a aquest tipus de sarcòfag poden situar-se inicialment al segle II d.C. i perduren fins al Baix Imperi.

PRIMERA APROXIMACIÓ INTERPRETATIVA

La parcialitat de les dades arqueològiques disponibles fa que necessàriament haguem de ser cauts a l'hora d'interpretar el conjut cemenitrial descrit; sortosament, però, disposem d'alguns documents que resulten indicatius sobre la naturalesa del conjut; serà, doncs, a partir d'aquests documents que formularem les primeres hipòtesis interpretatives.

La ubicació de la necròpolis dins la topografia de la ciutat de Iesso és un dels aspectes a destacar des del punt de vista urbanístic (figura 1), ja que permet veure l'evolució que seguirà la ciutat romana en aquest sector. Tot i les poques excavacions portades a terme dins del nucli urbà, dificultades sobretot per la sobreposició de la Guissona medieval i la moderna, podem afirmar que aquesta zona quedaria englobada clarament dins el perímetre urbà de la ciutat romana⁸. La presència de necròpolis d'inhumació

⁶.- G. Koch.- *Sarkophage der römischen Kaiserzeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1993.

⁷.- Agraïm a la Dra. M. Claveria les seves orientacions respecte a la classificació dels exemplars.

intramurs de les ciutats va ser un fenomen amb desigual incidència que va començar a sorgir a final del segle III i va seguir durant el Baix Imperi; entre altres, tenim exemples de necròpolis a *Conimbriga*, *Clunia*, *Barcino*, *Emporiae* i *Iluro*⁸.

L'ús anterior que s'havia fet de l'espai, on després s'assentà la necròpolis de *Iesso*, ens resulta per ara desconegut; val a dir que, ni que sigui a tall d'hipòtesi, no volem deixar de comentar alguns aspectes, que poden servir per orientar les futures línies de recerca en aquesta qüestió, referits a l'arqueologia de *Iesso*: per exemple, la hipòtesi que parteix de relacionar les necròpolis intramurs amb l'existència de llocs de culte paleocristià ens sembla molt plausible; aquests centres de culte, d'altra banda, acostumen a adoptar la forma arquitectural de cel·la de basílica cristiana, però no podem descartar totalment l'aprofitament total o parcial d'edificis públics en desús que s'adaptarien a la nova funció del culte cristià; en qualsevol cas, durant el Baix Imperi és clara una transformació d'antics espais públics per a nous usos, i entre aquests, el de necròpolis. En el cas que ens ocupa, la necròpolis de *Iesso* la trobem clarament relacionada amb un edifici monumental per ara indeterminable, del qual coneixem algunes estructures constructives, com una columna, encara *in situ*, i algunes parets inconexes (figura 3); també, la recuperació d'un fragment de dit de marbre i d'un pedestal motllurat a la zona de la necròpolis, aquest darrer reaprofitat en un mur medieval, són documents en la línia de considerar l'existència d'un espai públic proper, i per això aquests febles indicis cal no bandejar-los d'entrada. Volem deixar plantejada aquesta hipòtesi, amb la seguretat que tan sols podrà ser resolta amb una exhaustiva excavació del sector.

La datació del conjunt conegut fins ara resulta també complexa, la tipologia que presenten les inhumacions no és un argument definidor de cronologies gaire concretes; prenent els exemples de Tarraco, Iluro o Caldes de Malavella¹⁰, veiem com les tombes de *tegulae* a doble vertent,

⁸. - Vegeu l'estudi de J. Pera "La Romanització de la Catalunya interior: estudi històrico-arqueològic de *Iesso* i *Sigarra* i el seu territori". Bellaterra 1994.

⁹. - Vegeu el recull bibliogràfic a TED'A "Els enterraments en el Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària a Tarraco", Tarragona, 1987. També, l'article d'E. Gurri i M. Ruiz "El sector nord-est de la ciutat d'Iluro (Mataró, Maresme). Noves aportacions arqueològiques", *Revista Puig Castellar*, IV èp., 5, p.73-85.

sarcòfags de pedra i caixes de maçoneria i lloses conviuen durant bona part del Baix Imperi. Del conjunt tipològic destaquem que no hem documentat enterraments en àmfora. També és destacable haver trobat reaprofitaments de sarcòfags (normalment difícils de documentar), com són els casos de l'enterrament infantil T-8 o el doble T-5; no descartem que la presència d'un sarcòfag estrigil·lat obeeixi així mateix a un reaprofitament. Arran d'aquestes limitacions, hauran de ser els materials, els que ajudin a establir una cronologia aproximada per a la necròpolis: entre les poques ceràmiques conegudes, destaquen les procedents del sector Cal Mines 1, on trobem sigil·lates africanes dels tipus C (Lamb. 40) i D (Hayes 61), i també diversos fragments de sigil·lata grisa estampillada d'època paleocristiana; també va recuperar-se un conjunt de tres braçalets de bronze procedents d'un enterrament infantil (figura 2) del sector Cal Mines. La ceràmica permet plantejar una forquilla cronològica general des de començament del segle IV fins a mitjan segle V.

Un dels documents més importants, per concretar la cronologia i adscripció cultural de la necròpolis de *Iesso*, el tenim en la làpida funerària de la Cartago (figura 4); els caràcters paleogràfics de la inscripció suggereixen una cronologia entre el segle IV i començament del V; també resulta força clara la iconografia representada en la decoració del capçal: els dos coloms amb el calze i el raïm són símbols que, si bé no són exclusivament cristians, podem relacionar amb les manifestacions més genuïnes del cristianisme primerenc. Resulta també força significatiu el nom de la difunta, Cartago, nom de clares arrels nord-africanes, fet que incideix, un cop més, a ressaltar les influències directes que podem establir amb el primer cristianisme que va desenvolupar-se a Catalunya i el focus cultural i religiós del nord d'Àfrica; relació que també va ser decisiva en el terreny dels intercanvis comercials, tal com ens mostra la cultura material d'aquest moment.

Fent una valoració global sobre la significació històrica d'aquesta necròpolis, podem veure com a *Iesso* al segle IV assistim a una transformació urbana, com a mínim pel que fa als usos d'alguns espais; no podem saber, per ara, l'abast dels canvis, més enllà de la documentació d'una necròpolis en una zona anteriorment urbanitzada que està situada intramurs de la ciutat. Convertir un espai urbà en necròpolis comporta que prèviament

¹⁰.- J. Merino, B. Agustí.- "La necròpolis paleocristiana de Sant Esteve (Caldes de Malavella, la Selva)" *Cypselà*, VIII, p. 219-238, Girona, 1990.

hi hagi una remodelació o bé l'existència d'un espai abandonat; siguin quines siguin les condicions que varen donar-se a *Iesso*, la necròpolis va ser una realitat. En el cas de *Iesso*, resta per saber quina va ser la seva evolució durant el Baix Imperi, com a conseqüència de la manca d'excavacions. Com a hipòtesis, no descartem que la ciutat romana tingués una mida molt més reduïda respecte del perímetre inicial que presenta la ciutat tardorepública, molt més semblant al que serà la vila medieval de Guissona.

LA NECRÒPOLIS PALEOCRISTIANA DE JESSO (GUISSONA, LA SEGARRA)

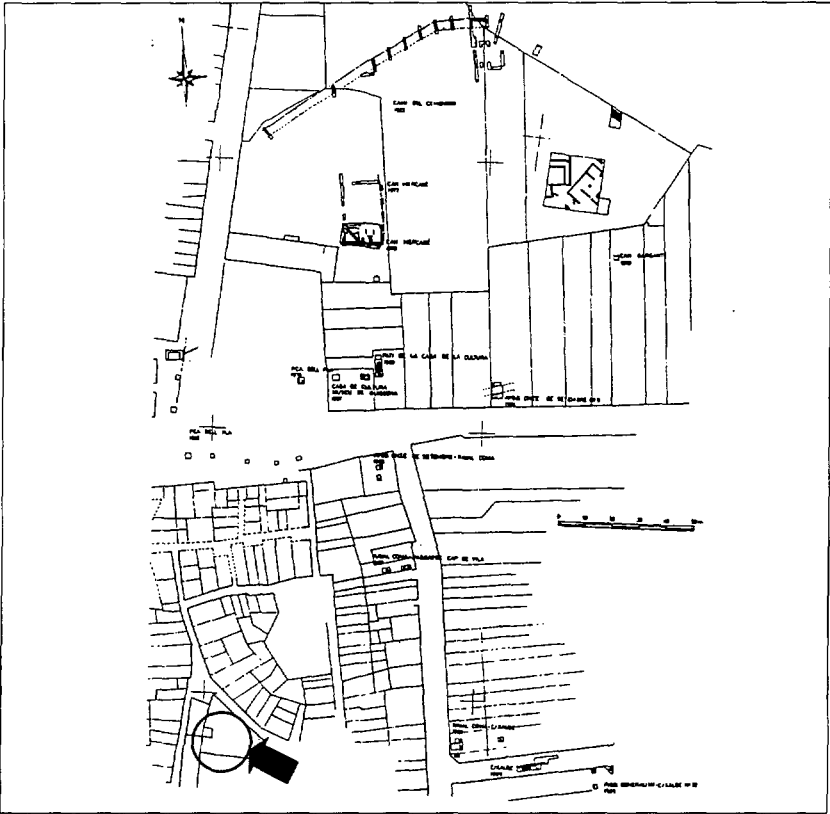

Fig. 1. Situació de la necròpolis

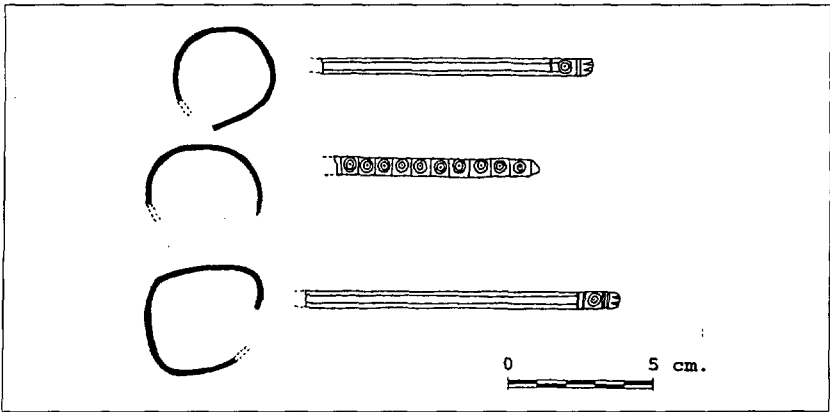

Fig. 2. Braçalets procedents del Sector Cal Mines 2.

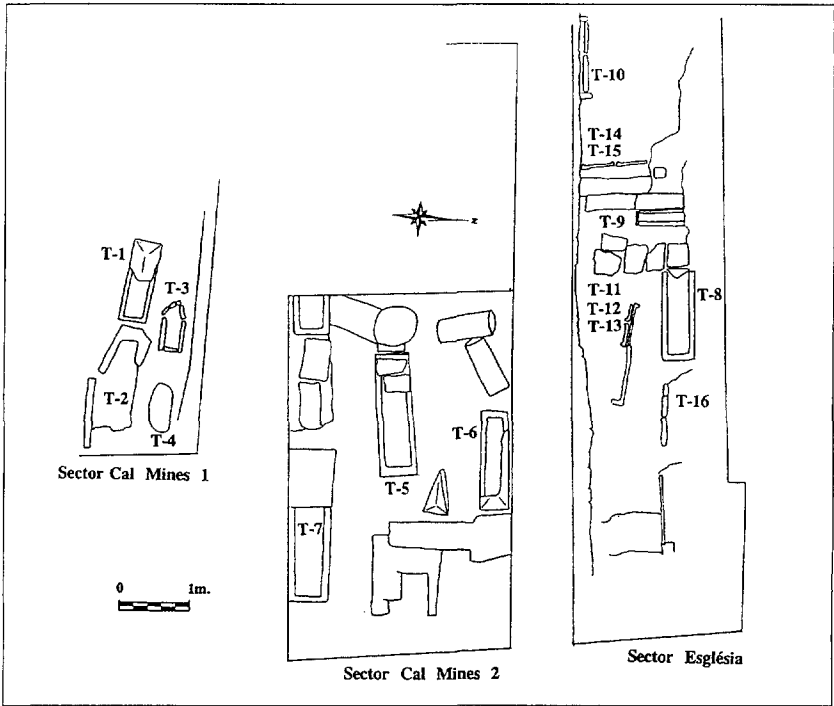

Fig. 3. Planta General Estructures (actualització any 1995)

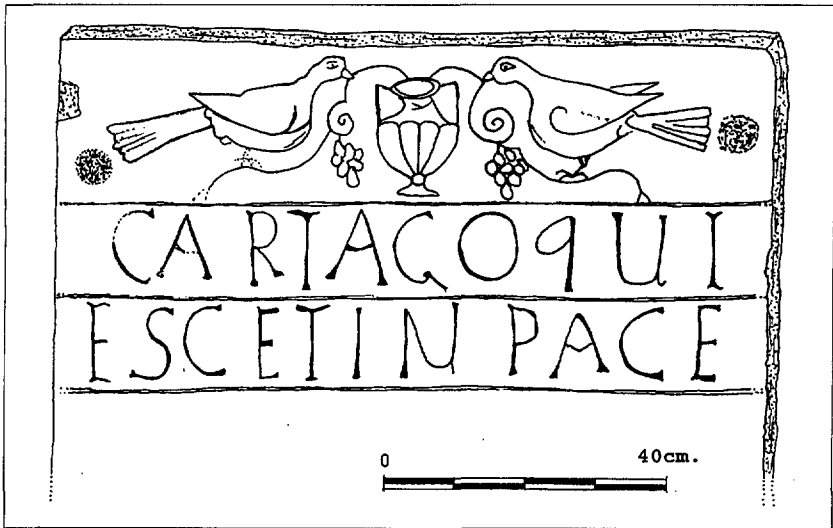

Fig. 4. Làpida funerària. Detall.

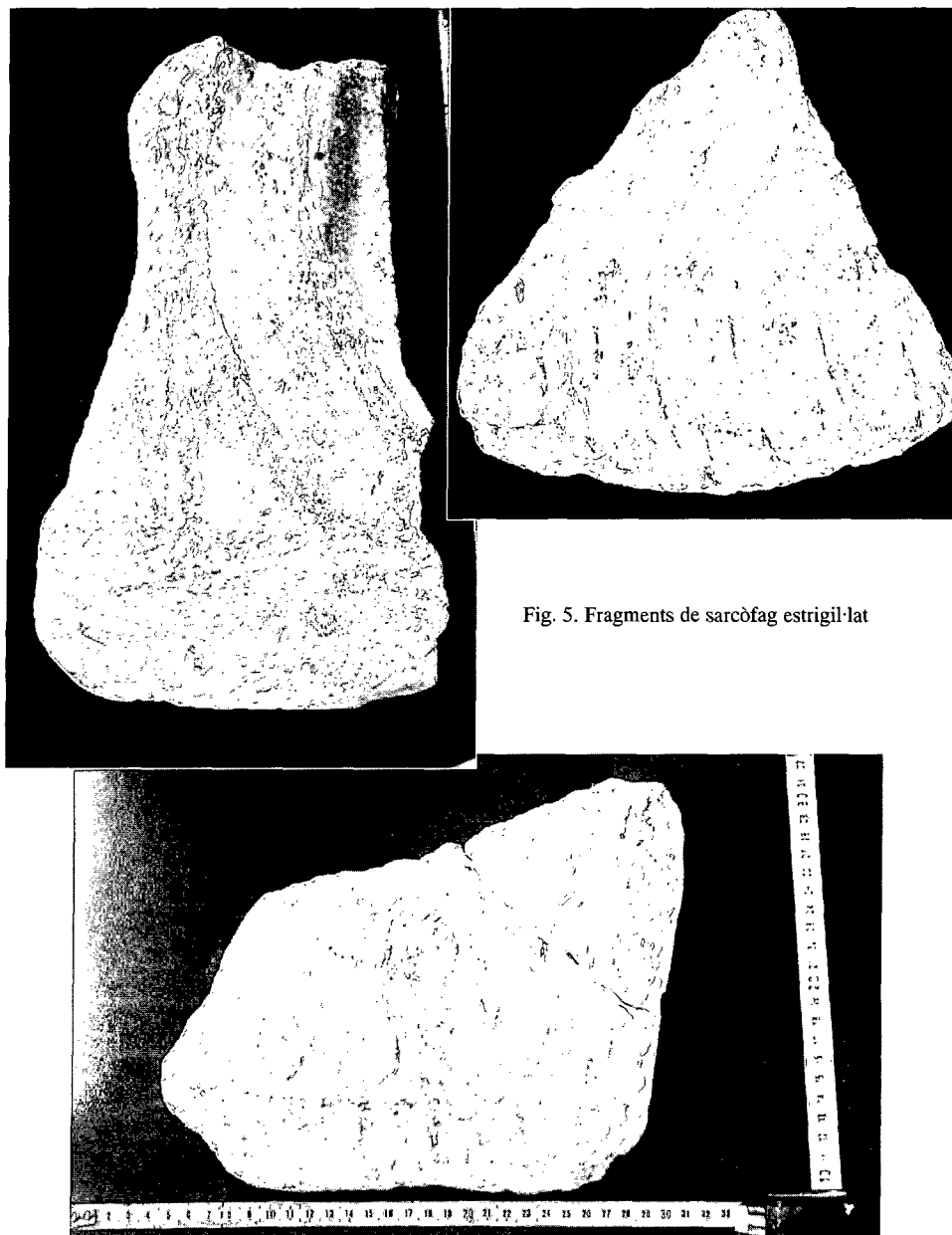

Fig. 5. Fragments de sarcòfag estrigil·lat